



Violetos Boskaitės nuotr.

Manfredas Žvirgždas apie ... Dalios Staponkutės <i>Iš dviejų renkuosi trečią</i>	1
Mantas Tamošaitis apie ..... Dalios Staponkutės <i>Iš dviejų renkuosi trečią</i>	9
Gražina Sviderskytė apie ..... Darių ir Girėną, komiksus ir <i>10 litų</i>	12
Nerijus Šepetys apie .....	Andrių Užkalnį 19
Giedrė Polkaitė apie .....	tarpukario Lietuvos reklamą 26
Vladas Liepuonius apie .....	Andriaus Tapino <i>Maro dieną</i> 30
Ramutė Dragenytė apie .....	Rolando Rastausko <i>Vienišą vėliavą</i> 34
Manfredas Žvirgždas apie .....	lietuvių ir latvių išeivijos romanus 38

## KALBOS SALA IR VISATOS KLEGESYS

Manfredas Žvirgždas

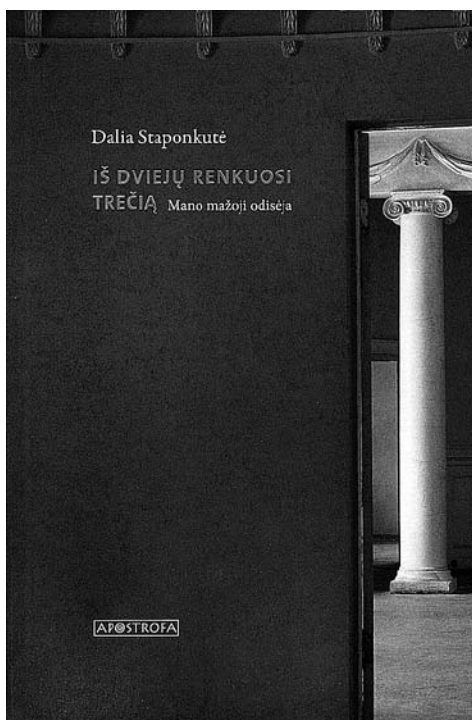
### Tautinio žanro globalūs rūpesčiai

Eseistika mūsų literatūros panoramą užpildė po 1990 m., atslūgus euforiškoms dainuojančios revoliucijos bangoms. Nuo tų laikų įnoringoji laikraštinė publicistikos ir poetinės prozos pakeleivė pastebimai subrendo, išpuoselėta stiliaus juvelyrų Rolando Rastausko, Kęstučio Navako, Danutės Kalinauskaitės ar Giedros Radvilavičiūtės. Gausėjant kelioninių, tranzitinių ir emigracinių tekstų, pradėta dekonstruoti tautinius stereotipus, su postmoderniu sarkazmu interpretuojamos nostalgijos ir egzilio temos. Lietuvis svetur – ironiška, komiška, net karnavališka figūra Andriaus Užkalnio, Paulinos Pukytės, Zitos Čepaitės rašiniuose; rašytojai pramogauja matuodamiesi užsienio didmiesčiuose pasimetusio turistų kaukę (Sigitas Parulskis, Herkus Kunčius). Rašyti esė patogiu: tekstai panaudojami kelis kartus (pirmosios publikacijos kultūrinėje žiniasklaidoje, viešos paskaitos ar radijo

komentarai, iš kurių lėtai „auginama“ knyga), jie nereikalauja paruošiamųjų darbų ir kruopščios šaltinių analizės, kitaip nei, pavyzdžiui, istorinis romanas. Būdamas mišrios, mozaikiškos struktūros, esė tinka išreikšti postmodernaus žmogaus skilusių tapatybę, gali būti skaitoma kaip intymus, punktyriškas „didžiųjų pasakojimų“ palimpsestas, prabylantis iš paraštės. Ji tinka mėgautis savo sudėtinga asmenybe, koketuoti su patikliu skaitytoju. Šiuose tekstuose veikia visagalis Aš, mitinis Narcizas, modeliuojantis pasaulį pagal savo atvaizdą. Štai atsiverskime mūsų aptarimo laukiančią knygą ir įvertinkime: „Mano tapatybė skirtingu laiku būna spalvinga kaip koliažas. Esu tokia, kokios reikalauja tam tikro laikotarpio siūlomas vaidmuo: archajiška ir viduramžiška, devynioliktojo amžiaus romantikė ir ateities programuotoja arba net ateivė iš kitos planetos“ (p. 31). Arba: „Nepaisant patirties, Aš lieka kūdikis, trapus ir nekaltas, visados – pradžia ir

nuotykis, visados nesaugiai jaunatviškas, neapgintas, ieškantis“ (p. 145).

Dalia Staponkutė jau ketvirtį amžiaus gyvena egzotiškoje Pietų saloje, tačiau lieka natūraliai išsisknijusi tautinės eseistikos tradicijoje, o fizinis atotrūkis leidžia visai nesentimentaliai „mylėti Lietuvą iš tolo“. Diplomtuota filosofė, mokslus krintusi perestrojiniame Leningrade, 1989 m. išvyko į Kiprą paskui studentiškų laikų mylimąjį, ištėkėjo, susilaukė dviejų dukterų, ilgą laiką gyveno iš vertimų, o vasaroti iki šiol grįžta į gimtąsias Šiaulių apylinkes. Pažinimo ribas išplečia įvairios



Dailininkė Sigutė Chlebinskaitė

Dalia Staponkutė,  
IŠ DVIEJŲ RENKUOSI TREČIA: Mano mažoji odisėja,  
Vilnius: Apostrofa, 2014, 217 p., [1000] egz.

komandiruotės ir pažintinės išvykos į JAV, Turkiją, Ispaniją, Pakistaną. Pastaruoju metu Staponkutė reiškiasi įvairiose humanitarikos srityse (domisi vertimo teorija ir psichoanalize); didžiuojasi, kad jos dukros Elektra ir Nefelė gerai kalba lietuviškai. Esė – jos „firminis“ žanras: jau sulaukė kritikos pagyrų už rinkinį *Lietumi prieš saulę* (2007).

Naujoje tekstų rinktinėje *Iš dviejų renkuosi trečią* Staponkutė svarsto apie šiuolaikinio migruojančio, mobilaus žmogaus rūpesčius, kultūrų konfliktus ir santarvės prielaidas. Palankiai nusiteikusiems kritikams ši knyga „atrodo pasiklydusi (gera prasme – ieškant, o ne rezignuojant) – tarp poezijos ir filosofijos“<sup>1</sup>. Ji 2015 m. pavasarį apdovanota Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Kūrybiškiausios knygos premija. Peržvelgus pastarųjų keliolikos metų instituto premijuotų knygų sąrašą, eseistika atrodo visateisis žanras, pagerbtas tarp literatūrologų: greta grynakraujų esė pavyzdžių (Marcelijaus Martinaičio, Rolando Rastausko rinktinės) reikšmingo įvertinimo nusipelnė ir ties novelės bei esė paribiu balansuojanti proza (Bitė Vilimaitė, Danutė Kalinauskaitė, Danielius Mušinskas). Net vienišelis per 13 metų LLTI kritikų pripažinimo sulaukęs romanas – Valdo Papievio *Eiti* – gali būti skaitomas kaip iššęstinė esė, kurios siužetinė linija punktyriška ir trūkinėjanti, o pasakotojas užsiėmęs intensyvia auto-refleksija. Atvykusi atsiimti premijos diplomo, Staponkutė apibendrina savo ribinę laikyseną, kelių kultūrų tarpininkės vaidmenį: „Lietuva dovanojo man žanrą, Kipras – klausimus, pasaulis – turinį“<sup>2</sup>.

Esė ji įteisino kaip lietuvių tapatybei artimiausią pasakojimo būdą, tarsi nutildydama skeptikus, nuolat dejuojančius, kad nesame epikų tauta ir negalime parašyti išliekamos vertės romano: remdamasi japonų komparatyvistu Masao Miyoshi, Staponkutė teigia, kad romanas iškilo didžiųjų kolonistinių valstybių klestėjimo laikais ir kad šis žanras primeta kolonistų vertybes: „Romane rašome *kitam*. Romanas yra savotiškas kito teritorijos užkariavimas“<sup>3</sup>. Romanai kuriami pagal užsakymą, tiražuojami eksportui, tarptautinėms knygų mugėms. Rašytoja teigia patyrusi, kad užsienio leidėjus ypač domina politinius lūžius patyrusių tautų „tranzito būsenas“ įamžinantys stambiosios prozos

<sup>1</sup> Renata Šerelytė, „Pasirinkti – iš dviejų ar trijų“, in: *Literatūra ir menas*, 2015-04-10, Nr. 15, p. 17.

<sup>2</sup> Dalia Staponkutė, „Rašyti lietuviškai – vadinasi, būti“, in: *Šiaurės Atėnai*, 2015-04-03, Nr. 7, p. 1.

<sup>3</sup> „Kur esi – ten ir tavo kapas“, Dalią Staponkutę kalbina leva Krivickaitė, in: *Literatūra ir menas*, 2015-03-06, Nr. 10, p. 7.

kūriniai, tarkime, padedantys nenuovokiam vakariečiui apmąstyti sovietinės imperijos žlugimą<sup>4</sup>. Tuo tarpu esė – ne didžiosios Istorijos etapinių įvykių komentaras, o nuoširdus pasikalbėjimas su savimi, atminties ir sąžinės perkratymas, todėl jai reikia kamerinių erdvių, nedidelio, bet reiklaus skaitytojų ratelio, klaus(i)ančios auditorijos, į kurią kreiptųsi charizmatiškas, bet manipuliacinių pretenzijų nepuoselėjantis autorius.

Esminė tema užkoduota jau Staponkutės knygos pavadinime – pasirinkimas. Ką renkamės ir ko negalime pasirinkti? Kokios aukštesnės jėgos pasirenka mus? Anksčiau buvo įprasta manyti, kad tėvynės nepasirinksi, todėl reikia ją besąlygiškai mylėti. Tačiau rašytoja teigia, kad šiuolaikiniame pasaulyje svarbios ne vien šaknys, namų tradicijos, bet ir galimybė atsiverti pasauliui, keliauti į anksčiau nepažintus kraštus. Sukauptus kelionių patirtį, pravartu atsiminti: „Mąstymas globalus, tačiau buvimas – visados lokalus“<sup>5</sup> (populiaraus nūdienos šūkio *Think global, act local* vertinys), ir šis buvimas remiasi į konkrečią dirvą – nesvarbu, kad tokių širdžiai artimų teritorijų gali būti ne viena. Esė subjektas – mobili ir dinamiška intelektualė, kuriai tokios sąvokos kaip „emigrantas“, „tėvynė“, „užsienis“ atrodo atgyvenusios ir besitraukiančios iš kasdienės vartosenos (p. 123).

### Kalbos ir salos prisijaukinimas

Filosofiškai savo vietą po saule apibrėžianti rašytoja vengia tiesaus atsakymo, ką laiko savo tikrąja tėvyne, nes atsakymas kiekvieną kart kitoks. Kalba, tapatybė jai nėra savaiminė duotybė, o tam tikra pastanga, „pasidaryk pats“ užduotis, skatinanti apsispręsti komunikacijai ir kūrybai<sup>6</sup>. Staponkutės santykis su kalba žaismingas, kūrybiškas ir kartu reiškiantis svarbų įsipareigojimą: ji jaučiasi gimtosios tarmės ir Homero gadynes siekiančios kalbos saugotoja. Kipre kultūrinio, vertybinio pasirinkimo klausimas gali iškilti skaudžiaja puse: politiškai šalis tebėra padalinta į turkišką ir graikišką sektorius, o vietiniai gyventojai nuolat jaučia, kad salos likimą lemia nuo jų nepriklausančios jėgos. Net atvykėliui susidūrus su šia įtampa sunku likti neutraliu stebėtoju.

Prieš daugelį metų, tik pradėjusi kurtis svetima krašte, autorė suvokė, kad „tikrąja gyvenamąja vieta tapo kalbos sala“ (p. 69), atskirta nuo aplinkos triukšmo ir skatinanti užrašyti tai, ką mato ir mąsto.

Staponkutė daug svarsto apie kalbos autonomiją. Pirmas santykis su vyro tėvyne buvo egzaltuotas, apipintas Antikos asociacijų, kai pasiduota hipnotizuojančiai helénistinei dvasiai, leidusiai „pamatyti salą čia perdėm senovišką ir stojišką, čia kaip gnostikų, globalios graikų išminties, laivą, plaukiantį Aleksandrijos kryptimi“ (p. 185–186). Žinoma, toks įspūdis naivus ir greitai išsisklaidantis, tačiau hermeneutinės refleksijos veikiamas nuolatinis reikšmių tikrinimas ir tikslinimas padėjo pažinti šiuolaikinių graikų kasdienybę (gal todėl tiek daug sąvokų autorė rašo originalo kalba, vis apsvastydama, ką jos reiškia graikams ir kaip jas suvokia lietuviai).

Viena mėgstamiausių sąvokų Staponkutės žodyne – *diogenas* (δύο+γένος). Tai žmogus, gimęs iš mišrios santuokos, gebantis suderinti dvi skirtingas kalbas, tarpininkauti tarp kultūrų. Juo pasijuntama ne vien dėl šeimyninių aplinkybių ir ne šiaip atsidūrus nesvetingoje saloje, kur neišvengiamai tenka įveikinti komunikacijos trikdžius, atsargiai rinktis žodžius. Autorė prisipažino, kad pati jaučiasi diogene, kai tenka rėsti tiltus tarp kultūrinių tradicijų: rašydama lietuviškai perima graikų kalbą ir visada šiek tiek verčia. Kalba gyvybinga, kol ji vartojama, kol šaukiama atsiliepia, kol susiklosto beveik erotinės prigimties ryšys (net minima metafizinė „santuoka su kita kalba“, laiduojanti abipusę harmoniją). Ateina ir liūdnesnių akimirų, kai „santuokos“ ryšiai atrodo sutrūkinėję, „gimtoji kalba ima slysti iš rankų, kai nebejauti jos kaip partnerės, mokytojos, vertėjos“ (p. 168), ir ją būtina naujai įvertinti, gal net kuriam laikui nutolstant, išsirengiant į dar tolimesnius kraštus, tarsi patikrinant savo ištikimybę pasirinktam keliui.

Kipriečiai, su kuriais autorė kasdien susiduria, neidealizuojami: Antika seniai pasibaigusi, togos, tragedijų kaukės ir klasikinių traktatų nuorašai dūla muziejuose, o pats šiandienos Kipras – provincialoka, chaotiška sala, ilgai neturėjusi net universiteto. Nikosijoje autorė nuolat susiduria su visur kyšančiu laikinumu ir atsainiu vietinių mąstymu, kad „rytojūs yra kita šalis“ (p. 36). Kita vertus, į Lietuvą atvykusias jos dukras stebina, kad čia viskas sena, net žmonės (gal todėl, kad tenka bendrauti su vyresniąja karta), o „Kipras toks antikinis, kad naujas“ (p. 32). Lietuvių visuomenė, žvelgiant paviršutinišku atvykėlio žvilgsniu, atrodo archajiškesnė, joje svarbesnis vaidmuo tenka atminčiai, tradicijai, autoritetams.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 8.

<sup>5</sup> „Be dejonės, abejonės ir kvailystės nebūna kūrybos“, pokalbis su Dalia Staponkute, in: *Literatūra ir menas*, 2015-05-08, Nr. 19, p. 6.

<sup>6</sup> „Lietuviais mes ne gimstame, o tampame“, Dalią Staponkutę kalbina Nijolė Koskienė, in: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendri-straipsniai/dalia-staponkute-lietuviais-mes-ne-gimstame-o-tampame/18326>, (2015-05-25).

Graikams tūkstantmetį gyvastingumą garantavo suvokimas, kad „atmintis – ne antkapis“ (rašytojo Achilėjo Kyliakidžio mintis), o dinamiška struktūra, kad laikas gali būti benamis klajoklis, ne visada judantis tiesia pažangos trajektorija, nebūtinai išnaudojamas naudingiems ir pelningiems sprendimams (p. 44). Čia kiekvienoje kavinėje sėdi po Sokratą ir visi puikiai išmano, koks svarbus dvasinei pusiausvyrai laisvalaikis ir neskubėjimo malonumas. Tai ne tuščia tinginystė, bet sąlyga išreikšti savo orumą, nerašytą garbės kodeksą, ateinantį iš konfliktiškos ir komplikuotos Viduržemio jūros regiono istorijos.

Orumas (*Φιλότης*) ir garbė anaipol nereiškia išskirtinių moralinių principų – veikiau hiperbolizuoja viešąjį įvaizdį, kurį kiekvienas susikuria aplinkinių akivaizdoje. „Nieko baisaus, – juokauja kipriečiai, – jei kokį kartą apgausi kaimyną, tačiau nieku gyvu nesileisk pats jo apgaunamas. Labai svarbu atsiprašyti, jeigu įžeidei žmogų, tačiau keršyti už blogį dar svarbiau...“ (p. 49). Graikas minioje stengiasi išsiskirti, o lietuviai – likti nepastebimas. Mūsų tautiečiai – individualistai, greitai pasiduodantys asimiliacijai, tarsi besigėdijantys savęs, tuo tarpu graikams didžiausia tragedija – prapulti iš dėmesio centro. Amžinasis juos kamuojantis klausimas, lemiantis laikyseną viešumoje: „Aš žinau, kas esu, bet ar kiti tai žino?“ (p. 35). Charakteringa situacija – po oro uosto laukiamąją salę besiblaškantį ką tik atvykęs graikas, kurio niekas nepasitinka; kiek palūkuriavęs ir audringai išgyvenęs savo nesėkmę, jis apsisprendžia vykti atgal į Vokietiją (p. 202). Juk ir antikinis Odisejas susisielėjo, kai gimtojoje Itakėje jį pažino tik senas šuo.

Kita vertus, lietuviai priprato būti niekur nepasitinkamas, nevertinamas, atstumtas... Esame savyje prikauptę be galo daug saviniekos, „mes tarsi patys save nužiūrėjome bloga akimi“ (p. 50), nuolat demonstruodami savo skaudulius ir traumas. Graikai mėgaujasi poilsiu, o lietuviai net laisvalaikį paskiria alinančiai veiklai. „Kokia prasmė šitaip dirbti?“ – klausia sutrikęs graikas, išvydęs braškių lysvėse klūpančius mūsų kolektyvinių sodų entuziastus (p. 61). Šiauriečiai vis dar gyvena kalendorinių darbų ritmu ar bent jau imituoja tą ritmą kasdienybės ritualuose, tuo tarpu graikai – dažniausiai nomadai, jūreiviai, pasiryžę žygiams ir avantiūroms. Tiesa, ne viskas graikų pasaulėvaizdyje taip romantiška; nors ir laikomi europietiškos demokratijos ir kitokių vakarietiško vertybių „tėvais“, jie dažnai paklūsta iracionaliam dionisiškam šėlsmui. Gal kiek arogantiška maniera Švedijoje gyvenantis graikų rašytojas Teodoras Kalifatidis pamokslauja savo tautiečiams: „Mes turime

šiek tiek prislopinti tą graiką Zorbą savyje“, efektingai atrodantį operos scenoje, tačiau nepritamantį post-modernaus racionalumo eroje (p. 162). Atrodo, kad graikus dažnai užvaldo iš Rytų atūžęs „padūkimo viesulas“, iki galo nesutramdytas ortodoksiško religingumo ir askezės. Gal įtakos turi ir Bizantijoje, kurios tradicijas perėmė Graikija, išgalėjusi liturginė tradicija, tikėjimo išpažinimą prilyginanti ne racionaliems pamokslams, o stebuklo šventimui, euforijai (p. 136).

### Žvilgsnis į savuosius

Tam tikri tautiniai mitai paplitę ir tarp lietuvių. Mumyse gajūs aukos, pasiaukojimo, herojiško susinaikinimo archetipai, atėję per pasakojimus apie Eglę žalčių karalienę ar Pilėnus. Mitai – galingi geopolitiniai ginklai, paverčiantys mus informacinio karo pėstininkais. Būdami maža tauta, pasmerkiame save tolesniam nykimui, nebranginame globalizacijos bangų tolyn nešamų tautiečių: „Mūsų kategorijos lieka labai *kategoriškos* – arba išeivis, arba ateivis“<sup>7</sup>. Stokojame solidarumo, užmirštame mirusiuosius, jei jie nepriklauso artimiausių giminaičių ratui (Lietuvos piliečio kūnas niekam nereikalingas guli Larnakos morge, kol situacija sukursto ginčus Kipro spaudoje, p. 117). Didžiojamės savo archajiška kalba, o persikėlę į naujas žemes, tučtuojau jos išsižadame. Kalba – mūsų šešėlis, lydintis sėkmės ir nerimo valandomis, tačiau ir ji bejėgė prieš troškimą asimiliuotis bet kokia kaina: „Ji susigūžia, tarsi pyktelėjusi, kad nuo jos tolstame ir kartais paliekame, tačiau pati nieko pakeisti negali...“ (p. 154). Mūsų patriotizmas nuveda į aklavietę, uždaro gete, o globalizacija, priešingai, atveria visus šliuzus ir pasmerkia kultūrų potvynio stichijai.

Pateikusi išsamias tokių nepanašių tautų charakteristikas, Staponkutė pati stebisi, kad mąsto sociologizuotais stereotipais, politinėmis klišėmis, kurias pati stengėsi neigti. Tada gelbsti asmeninė atmintis, sava patirtis, gal ir subtili „moteriška logika“, skatinanti ne vien spręsti apie kitus, bet ir nujausti, kaip kiti sprendžia apie mus: „Mūsų gyvenimą lemia tai, kaip apie save manome. Sykiu gyvename taip, kaip mus vertina kiti, nes esame jų veidrodiniai atspindžiai. Kiekvienas žingsnis į kitų žmonių aplinką verčia keistis“ (p. 190). Savo ir svetimio priešprieša, paaštrėjusi emigracijoje, išsprendžiama pasitelkus empatiją, atvirumą kitam kaip dialogo partneriui.

Taigi Kipras ir Lietuva – šalys diogenės Vakarų civilizacijos paribuose; joms būdingos tos pačios konflikti-

<sup>7</sup> „Kur esi – ten ir tavo kapas“, p. 8.

nės situacijos, aštrinos „dvejotinio mąstymo“ *arba arba*. Nedidelės šalys paprastai kamuoja susvetimėjimo liga, provincialus susmulėjimas, rietenos: „Kuo mažesnė bendruomenė, tuo stipresnis atsiribojimas“<sup>8</sup>. Gal tik kipriečių žiniasklaidoje mažiau smurto, bulvarinės tuštybės, jų kriminalinės naujienos lietuviams atrodytų komiškos. Lietuviai, pažymėti sovietmečio stigmatos, atrodo šaltesni, uždaresni, labiau panirę į anonimišką socialinių tinklų virtualybę, negu atlapaširdžiai graikai, švenčiantys gyvenimo praeinamybę tavernose ir turgaus aikštėse. Ir labai „lietuviška“, atsiribojanti pačios pasakotojos pozicija, primenantį apie vertinimo reliatyvumą: „Tarp manęs ir aplinkos visur tvyro atstumas. [...] Bet kas gali paklausti, kokią teisę iš viso turiu rašyti apie lietuvišką arba kiprietišką tikrovę. Ar atstumas atveria kokias nors duris? Sunku pasakyti. Galbūt rašymas šiuo atveju ir yra vienintelės durys“ (p. 214).

### Kelionės ir sugrįžimai

Nepaisant to, kad Kipras – atvira sala, kultūrų kryžkelė, kosmopolitinės dvasios teritorija (autorė prisipažįsta, jog pirmaisiais metais čia daugiausia bendraudavo su užsieniečiais), dilemų kamuoja Staponkutės herojė jaučiasi slegiama pasirinktosios tėvynės provincialumo ir veržiasi į platesnius horizontus. Tas proveržis prasidėjo dar paauglystėje, kai fizikos mokytojas patarė gabesniems moksleiviams rinktis gyvenimo kelią, vedantį toliau nei sostinės Pilies gatvė (anais nykais laikais žymėta Gorkio vardu).

Esė nerasime tikslių kelionių maršrutų, turistams skirtų patarimų. Pasakotojai svarbiausia jos pačios emocinė reakcija susidūrus su kitu, svetimu, dar neištyrinėtu pasauliu. Labiausiai traukia kultūros paminklai ir patys miestai kaip civilizacijos centrai: „Tu visur ieškai didmiesčio“, – prasitaria jai vienas bičiulis (p. 197). Kelionės jaudulys suintensyvėja iki visus pojūčius žadinančios aistros. „Kelyje patiriami pojūčiai yra pirmiausia kūniški, erotiniai, nes keliauji kūnu, lietiesi, uodi, skanauji, jauti ir klausaisi, poruojiesi su aplinka, ir visa tavyje, net etinės nuostatos, smelkiasi ir skleidžiasi per odą, jos poras ir receptorius“ (p. 93). Nesidrovima kalbėti apie sueitį su Niujorku ar apie Barseloną – kraują kaitinančios ispaniškos koridos alegoriją. Pasakotoja įsikūnija į banderilių suvarpytą bulių: tapybiška seksualinė vaizduotė „perdirba“ ne vien turistų įspūdžius ir emocijas, bet ir kultūrinės asociacijas. Primenami bulvarinės žiniasklaidos stereotipai, pasak kurių, ugningo temperamento pietiečius valdo begalinis siestų ir fiestų

ritmas, o neracionali libido jėga instinktyviai traukia grįžti „prie tos geidžiamos ir geidulingos Viduržemio jūros pakrančių su spalvotais miestais“ (p. 104). Tam pačiam regionui priklauso ir Kipras, kadaise vadintas meilės deivės Afroditės sala – tačiau jis jau pernelyg savas, šeimyninis, „nuerotintas“.

Seni, paveldu garsėjantys miestai tyrinėjami lėtai „kasinėjant“ istorinės atminties sluoksnius, tačiau vengiant kultūros raidą parodijuojančių, vaizdinių vartojimui pritaikytų muziejų. Į daugiavardžio Stambulo (Konstantinopolio-Polio-Istanbulo) mitą pasakotoja skverbiasi išvelgdama sakralinę senosios Bizantijos aurą, mėgaudamasi senamiesčio trūnėsių kvapais. Keliaujama po įsivaizduojamą Stambulą, kur net žmonės palytėti stebuklingo švytėjimo: „visi mes čia atrodome kaip poetai ir imperatoriai, išskyrus vietas batų blizgintojus“ (p. 135).

Nuklystama ir dar toliau, žvalgomasi už europocentrinio pasaulio ribų: atvykusi į asketiškų papročių kaustomą Pakistaną, pasakotoja ne itin domisi sostinės Islamabado išplanavimu, lyg nusižiūrėtu iš sovietizuotų Vidurinės Azijos respublikų „socialistinio modernizmo“ architektūros, o pasineria į „meilės retoriką“, kurią diktuoja pats kelionės tikslas – mokslinė konferencija sufijų mistikos temomis. Islamo filosofija neįsivaizduojama be fenomenologiškai reflektuoto erotinio pradmens. Tiek mintis neegzistuoja be kalbos, tiek kalba sunkiai tveria be meilės: juk pasak sufijų mokymo, „kalba ir meilė turi apsigyventi vienas kitame kaip perlas kriauklėje“ (p. 141). Europietiški demokratijos, lygybės, nuomonių laisvės idealai ima atrodyti reliatyvūs: juk demokratija etimologiškai susijusi trumpalaikėje grožio pajauta, tuo, kas laikina ir greitai praeina, „kas trunka tik valandą, čia ir dabar“ (p. 139). Į pasaulį mokomasi žvelgti atviromis ir naiviomis akimis, be išankstinių nuostatų (nors pasakotoja prisipažino ilgai vengusi keliauti į Turkiją – smarkiai veikė politinis kontekstas, graikų ir turkų konflikto potekstės).

Kultūrinių ir erotinių asociacijų pynėmis apauga ne vien egzotiški miestai, įtraukiami į intymių patirčių ir laimėjimų nomenklatūrą (paprasti žmonės taip klijuoja magnetukus ant šaldytuvo, lyg mažąsias gyvenimo pergales žyminčius medalius). Lietuva pro lėktuvo langą regima nomado akimis – lyg knibždantis, gyvybinės energijos pilnas akvariumas (p. 44). Kaunas apibūdinamas kaip „šagališkas“ (dėl asimetriškos erdvinės kompozicijos, modernistinių prieškarinio architektūros formų, p. 170). Nuo vaikystės pažįstamas ir nostalgijos perkeistas Šiaulių priemiesčių gamtovaizdis, nupraustas gaivinančio lietaus, atsiveria žvilgsniui kaip jaudinantis

<sup>8</sup> *Ibid.*

kūnas, vertės objektas, laukiantis aistringą vertintojo. Erotinis žodynas pasitelkiamas ten, kur reginys išskyla lyg pirmą kartą matomas fenomenas: „Rasotos tėviškės paveikslas sužadina manyje išsilgtą intymumą ir išsvajotą suartėjimą su ja“ (p. 44). Gimtinės nostalgija veikia visus pojūčių receptorius, kreipiasi į kultūrinę atmintį (nors Kauno sąsajos su tapytoju Marcu Chagallu pasirodo esančios visiškai asociatyvios).

Egzistencinė problematika Staponkutės tekstuose siejama su vieta, kurioje subjektas išsiskaido, nuo kurios atsiplėšia, kurios ilgisi. Gyvendama Kipre pasakotoja nekantrauja grįžti į Lietuvą, o prašoma lietuviškų liūčių pasiilgsta Kipro saulės. Apie vietą, kurioje klostosi subjekto likimas, mąstoma kaip apie nuolatinę paiešką (peršasi analogija su Czesławo Miłoszo *Tėvynės ieškojimu*). Rašytoja pripažino, kad greta visą knygą vienijančios pasirinkimo dilemos jai svarbus nepritapimo pojūtis, atveriantis ir asmenybės tapimo, brandimo komplikacijas: „Jei nepritampi, vadinasi, dar kažkuo tebetampi“<sup>9</sup>. Tapimas gali tęstis visą gyvenimą, iki pat to laiko, kai galima justis mirties alsavimą į nugarą, graužatį, kad užtrukus svečiose šalyse nepavyko atsisveikinti su staiga iškeliavusiais artimaisiais, palengvinti jų nepaguodžiamos vienatvės. Metams bėgant kelionių trajektorijos siaurėja, kol pavirsta konkrečia vieta, kurioje bus visiems laikams *įsivietinta*: „Sulig ta nuojauta neprėpiamas dangus, kalbantis paukščių takais, susitraukia iki mažo žemės lopinėlio, kuriame liksiu“ (p. 176).

Esė herojė renkasi būtent *kalbančias* vietas ir daugiausia tokių erdvių randa gimtinėje. Į Lietuvą bėgama kaip į Nojaus laivą, tikintis čia atvežti viską, ką privalu išsaugoti (p. 24). Lietuvos vizija ginama nuo „barbarų“, saugoma kaip naivus vaikystės „sekretas“ (p. 26). Labanoro girioje, nuošalioje medituojančių menininkų ir vienuolių draugijoje mėginama iš fragmentų suklijuoti laiką ir erdvę pažirusią tapatybę; grįžtama prie savo šaknų, prie vaikystės, kuri yra „kažkas nepaneigiamas ir šviesus, gražiai nutolęs kaip Pažadėtoji žemė“ (p. 51). Tapybiška Chagallo dvasia Kaune dera su ekscentriško lietuvių kilmės amerikiečių mąstytojo Alphonso Lingio poetine filosofija, jo „šokio performansu“, kur susilieja vienkartinis akimirkos potyris, kūniškas atsakas ir iš nuostabos kilusi refleksija. Ir vėl grįžtama prie kalbos kaip mąstymą pagrindžiančių, ją maitinančių šaknų. Lingis nemoka lietuviškai, bet mano, kad mąsto taip, kaip ir jo protėviai. Už gyvuosius, čia ir dabar ištariamus žodžius jam svarbesnis globalaus pasaulio ritmas. Postmodernus filosofas-bastūnas ieško ne egzistenci-

nių lygčių sprendimo, o kosminio ritmo, pagaunamo magišku žodžiu: „Žodžiai, pasak Lingio, ištariami ne tik tam, kad atspindėtų ir vertintų pasaulį, o kad skambėtų kaip giesmė, kaip mantra, įsiliejanti į Visatos klegesį...“ (p. 173). Lingio lingvocentrinė filosofija lieka Staponkutės knygos paraštėje kartu su Julios Kristevos apmąstymais apie „motinos kalbą kaip melodiją, girdimą mums dar negimus, kaip garsą, atlydinčią mus į pasaulį“<sup>10</sup>. Prisimintina ir pagarba graikiško žodžio skambesiui, kurią dar sovietmečiu ugdė Piterio akademinė aplinka. Iki postmodernistinio „teksto malonumo“, kurį aprašė Roland'as Barthesas, visais laikais egzistavo kalbos malonumas ir mėgavimasis svetimos kalbos žodžiais, skiemenimis: „*Αντικείμενο, αντικείμενο* – tik pamanykite, – sakė profesorius iškėlęs pirštą, – tai reiškia daiktą, o skamba kaip daina... *An-ti-kei-me-no...*“, – pakartojo jis skiemenimis ir net apsilaižė“ (p. 185). Tokį gurmanišką malonumą pasakotojai žadina ne vien Antika, bet ir naujųjų laikų graikų autoriai, pradedant Konstantinu Kavafiu, Niku Kazantzakiu ir baigiant amžininkais.

Kartais užtenka vieno žodžio, pažadinančio kelionių alkį, viltis ištrukti iš uždaro rezervato, koku tada buvo paskutinius metus skaičiuojanti Sovietija. Galbūt yra ir magiškas žodis, kuris sugrąžintų namo?

### Asmeninio mito sauga Feisbuko sraute

Pasakotoja pripažįsta nuolat atsidurianti situacijose, kai „viena kalba yra cenzūra kitai“ (p. 215). Tai patiria vaikai, besimokantys vieno iš tėvų kalbos, ypač jei jaučia, kad ji bus nepritaikoma gyvenamojoje aplinkoje. Staponkutės dukterims kas vasarą besikartojanti „pilgriminė“ kelionė į Lietuvą – klusniai vykdyta pareiga, tačiau mėginimas prisijaukinti motinos kalbą joms ilgą laiką reiškė prievartinį liežuvio laužymą ir kėlė nepasitenkinimą. Gausios nesusikalbėjimo, nesupratimo situacijos tarsi sudarytų įspūdį, kad dvikalbystė apsunkino santykius šeimoje: iš čia neišsakytas, bet lengvai nujaučiamas vienos iš dukterų priekaištas, kad taip ir neteko „normaliai“ pasikalbėti su artimiausiu žmogumi (p. 27). Ir nors gausiuose interviu rašytoja tvirtina, kad galų gale dukterys tapo tikromis diogenėmis ir abiejų tėvynių patriotėmis, kirba abejonė, ar rezultatas nebuvo pasiektas pernelyg didele kaina. Šiuolaikiniams ieseiviams tam tikru atžvilgiu gerokai sunkiau negu „pokarinės bangos“ egzilams, bėgusiems nuo politinio teroro: aniems giliai į atmintį buvo įstrigusi namų netektis ir priesakas: *išėjusiems negrįžti*, tačiau jie aiškiai

<sup>9</sup> „Lietuviais mes ne gimstame, o tampame“.

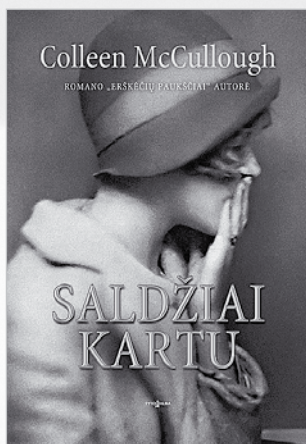
<sup>10</sup> Dalia Staponkutė, „Rašyti lietuviškai – vadinasi, būti“, p. 1.

žinojo, ką daro, į kelioninį lagaminą įsidėdami Maironio, Aisčio ar Brazdžionio tomelius. Šiandien grįžti paprasta, bet netikslinga, nes visas pasaulis tapo namais, o gimtoji kalba ar juo labiau kultūrinę atmintį sauganti literatūra jau yra kliuvinys, o ne gelbstinti vertybė.

Kasdienę kalbą gražia banalybės vėžys, ir Staponkutė pažymi, kad dabartinėje reginių ir vaizdinių, „vitrinų su vartoti skirtais eksponatais“ (p. 153) epochoje kalba nuolat pasitraukia nuo kalbančiojo. Kalbėdama apie banalybės kultą, ji kartoja Martino Heideggerio pamokas apie *das Man*, kuris per pastarąjį šimtmetį įgijo daugybę pavidalų. Kalbama apie pinigų, darbo, laiko, net meilės ir kitų jausmų, kadais laikytų šventais, infliaciją. „Nėra laiko meilei ir jo neradę esame priversti mylėti tik save“ (p. 121). Banalybę geometrine progresija daugina autorės nemėgstamas (bet, atrodo, neblogai jai pažįstamas) *Feisbukas*. Nuogaustaudama, kad panirę virtualybėje mes ištriname save iš gyvenimo

„įvykių juostos“, ji primena sufijų išmintį: „jeigu miegas įdomesnis už budrumo būseną, tada geriau neatsibusti“ (p. 207). Daug kalbėdama apie asmeninio mito puoselėjimą, ji negali ignoruoti tendencijų, kurias įtvirtina socialiniai tinklai. Jais „apraizgytas“ mūsų *alter ego*, kurį parodome virtualiam pasauliui.

Mitas, įvaizdis, kurį apie save kuria pasakotoja, – saugi užuovėja nesvetingoje tikrovėje: „Tik su juo jaučiuosi ne viena ten, kur viską pradėdau iš naujo“ (p. 205). Talpus graikiškas žodis „mitas“ apima ir istoriją, pasakojimą, ir būdą paskelbti apie save pasauliui. Bergždžiai ieškotume net atviriausiose išpažintyse autorės/pasakotojos tikrojo veido – ir visai ne dėl to, kad ji būtų linkusi slapstytis. Kiekvienas bandymas naujais potėpiais papildyti eseištinį autoportretą virsta neišsenkančiais asmeninio mito komentarais. Labiausiai tapatybę apnuogina artimo žmogaus mirtis – jos aki-vaizdoje įsitikinama: „kiek mažai manyje esama manęs



## Colleen McCullough SALDŽIAI KARTU



Iš anglų kalbos vertė Kristina Miliūnienė

Rašytoja Colleen McCullough (1937–2015) – viena žymiausių visų laikų australių. Rašytoja buvo nepaprastai produktyvi ir įvairiapusiška, jai pakluso kiekvienas žanras. Į lietuvių kalbą jau išversta 10 jos knygų. *Saldžiai kartu* – pasakojimas apie tą patį laikotarpį, kuriam skirti ir garsieji *Erskėčių paukščiai*. Tai XX a. trečio dešimtmečio Australija. Didžioji depresija, ekonominė krizė, išankstinės nuostatos ir draudimai... Tačiau ką tai reiškia

išskirtinėms moterims, trokštančioms ne tik meilės ir šeimos, bet ir profesijos?

Tai epinė romantinė istorija apie dvi dvynių poras: pastoriaus Latimerio dukras Edą ir Greisę, Gabaną ir Kitę. Jos nepaprastai artimos viena kitai. Jos labai panašios, tačiau drauge ir skirtingos išore, o ypač charakteriu. Jų svajonės apie ateitį skiriasi, tačiau visoms svarbiausia ištrūkti iš motinos valdžios. Todėl jos ryžtasi negirdėtam dalykui – visos keturios seserys Latimer tampa slaugytojomis Korundo, nedidelio Australijos miestelio, ligoninėje.

Taip prasideda jų kelias į gyvenimą. Tiksliau, keturi skirtingi keliai. Atkakli, gabi ir šmaikšti Eda svajoja tapti gydytoja, jausminga ir glebi Greisė ieško vyro, su kuriuo jaustųsi saugi, darbšti ir reikli Gabana vėliau taps nepakeičiama vyresniąja seserimi, o gražuolė Kitė, kuriai grožis neteikia jokio džiaugsmo, jaučiasi rami ir saugi, slaugydama vaikus – kol sutinka Čarlzą, į jos gyvenimą atnešantį sumaištį... Kiekviena sesuo turi pasirinkti, kaip gyventi, kad širdyje tilptų ir meilė, ir vaikai, ir karjera – ir kiekvieną kartą tenka gyventi su savo sprendimų pasekmėmis: ir graudžiomis, ir teikiančiomis laimę. Saldžiai karčiomis, kaip ir pats gyvenimas.

pačios: esu išausta iš meilės, draugystės ir giminystės gijų, paženklinta kaip santykių su kitais žmonėmis sankirta“ (p. 111). Tai skaudus praregėjimas: esu tik tas, kas atrodau, toks, kokį mane mato, myli, užjaučia ar apkalba. Ir visa ši potencialių įvertinimų aibė neįmanoma anapus kalbos – graikų, lietuvių ar tiesiog anapus kosminių mantrų, aidinčių Visatos klegesyje. „Iš visų kalbų, kuriomis į mus prabyla laikas, prasmingiausia yra meilės kalba“ (p. 162). Taip yra gal dėl to, kad mylėdami mažiausiai rūpinamės savimi, įstengiame peržengti asmeninių ambicijų lauką.

### Vis dar „gerųjų žodžių kryptimi“?

*Iš dviejų renkuosi trečią* – knyga, kurią vertinti nelengva; ji užburia meistriškai sukaltais aforizmais, kurie kituose kontekstuose gal net skambėtų banaliai. Atrodytų, kiek jau amžių žmonės kalba apie tėvynės ilgesį, mirtį, vienatvę, vaikystę, keliones ir sugrįžimą? Ką nauja pasakysi, kad ir remdamasis savo patirtimi, atmintimi, išmintimi? Ir kaip išsiskirsi moderniosios lietuvių eseistikos tradicijoje, gimusioje einant Justino Marcinkevičiaus *Dienoraščio be datų* (1981) „gerųjų žodžių kryptimi“? Staponkutei visa tai kažkaip pavyksta – ir atrodo, kad natūraliai, įtikinamai. Vengiant „dvejotainio mąstymo“, pasiduodama „gerųjų žodžių“ (amžinųjų kategorijų) magijai, nors stebuklingu būdu išvengiama madingos *new age* stiliaus pseudoišminties pagundų.

Skaitydami tarsi nepastebime, kad autorė beveik niekada neišsuka iš savo egocentrinės orbitos – net ir tada, kai samprotuoja apie draugystę, meilę, prierašumą. Emociniai ryšiai jai svarbūs, nes „parodo, kuria

kryptimi keičiamės arba susvetimėjame sau patiems“ (p. 91), tačiau jie neatveria kito kaip dialogo partnerio. Staponkutės tekstai – monologinės struktūros: sklidini filosofinių meditacijų ir poetinių vaizdų, nuosaikios, estetiškai apipavidalintos erotikos (lyg Rimanto Dichavičiaus nuotraukos, su kuriomis bičiulis juokais lygino jos pirmosios knygos viršelį). Vis dėlto gal per dažnai atrodo, kad visi kampai šiuose tekstuose nugludinti – nėra jokio ginčo, polemikos, nuoskaudos ar atgailos, jokio aštresnio minties smaigalio, pažadinančio prieštaravimo dvasią. Kiek didesnė įtampa nujaučiama iš santykių su dukromis aptarimo, tačiau ir čia galime išklausti tik vieną pusę. Pritrūksta intrigos, griežtesnių kompozicijos rėmų, aiškesnės retorikos, tačiau visa tai dera vertinti atlaidžiai, kaip neišvengiamą esė bruožą. Netikėtos išpažintys susilieja su intelektualinėmis pratybomis ar reportažais iš konferencijų, tačiau diogeniška odiseja neprailgsta. Ją papildė autorės ir fotografo Arūno Baltėno juodai baltos nuotraukos, kuriose daug antikinių griuvėsių ir dailių marmuro statulų – melancholiškų muziejinės kultūros, su kuria rašytoja guodžiasi negalinti užmegzti ryšio, simbolių.

Paskutinėje nuotraukoje kelkraščiu per karščio nu-gairintą gamtovaizdį žengia pasakotoja – menamo tikslo, galbūt namų, kuriuose laukia poilsis ir pavėsis, link. Matyti, kad kelionė reikalauja sutelkti jėgas, ir neaišku, ar namai nėra pramanas, mirażas: juk „aiškumas būna kaskart vis kitoks, trumpalaikis, įmanomas tik siaurame laiko ir vietos ruože, o abejonė ir susidvejinimas – amžini“ (p. 217). Joks sutiktas pakeleivis nepasakys mums, kiek dar kelio liko iki pasiilgtosios Itakės ir ar tinkamą kryptį pasirinkome. ▪